

Kieli ja politiikka

Kieli ei ole vain asioiden ymmärrettäväksi tekemistä, vaan myös kulttuuria ilmentävä ja identiteettiä rakentava tekijä. Siksi se on ollut usein myös politisoituneen kulttuuri-identiteetin väline kansakuntien rakentamis- tai kriisivaiheissa. Kielen politisoitumisesta löytyy esimerkkejä sekä idästä että lännestä, sekä historiasta että nykyisyydestä. Voi vain muistuttaa omista kielisodistamme sortovuosiksi kutsuttuna autonomian aikana sekä 1920- ja erityisesti 1930-luvun kielitaistelusta Ruotsin kieltä vastaan. Venäläisistä puhuttiin ”vain hammasta purren” ja maassamme tuolloin asunut suhteellisen vähälukuinen venäjänkielinen väestö joutui pahimmillaan jopa piilottelemaan taustaansa suomalaistettavalta Suomelta.

Nuoren Suomen kansakuntaa rakennettiin yhteisestä etnisestä alkuperästä ja suomen kielestä, romantisoidusta kansankulttuurista ja historiankirjoituksesta. Ilmiölle on helppo löytää useita vastineita myös tämän päivän maailmasta. Myös Neuvostoliitossa kielikysymykset olivat keskeinen politiikan väline. 1920-luvulla ja 1930-luvun alussa maassa luotiin kansallisia kirjakieliä useille vähemmistökansoille. Näitä sekä vanhoja vähemmistökansojen kieliä suositettiin venäjän kustannuksella tsaarinaikaisen venäläissorron seurausten voittamisen nimissä. Tästä esimerkkinä mainittakoon kansallisissa tasavalloissa vähemmistökieliä puhuvien nostaminen johtaviin tehtäviin venäjänkielisten ohi, ammatilliset ja koulutukselliset kriteerit sivuuttaen.

Käänte tapahtui 1930-luvulla, kun perinteistä venäläistä kansallismielisyyttä hyödyntänyt Stalinin hallinto muutti myös kielipolitiikkaa.

Aiemmin latinalaisin kirjaimin kirjoitettuja vähemmistökansojen kirjakieliä muutettiin kyrillisin kirjaimin kirjoitetuiksi niiden lähentämiseksi venäjänkieliseen kulttuuriin. Kansakuntaa yritettiin koota keskusvallan ympärille traditionaalisin keinoin korostamalla venäläistä kulttuuria neuvostopatriotismin sisältönä. Syykin tähän on ilmeinen. Venäläisillä kansana ei ollut historiallisesti muuta isänmaata kuin Neuvostoliitto, toisin kuin monilla vähemmistökansoilla, joilla oli kieli- ja kulttuurisukulaisuuden vuoksi rajantakaisia kontakteja ja tukea sekä myös halua niiden tiivistämiseen jopa aina Neuvostoliitosta eroamiseen asti. Kielipolitiikka oli yksi väline, jolla neuvostojohto pyrki rajoittamaan näitä kontakteja rajan yli ja integroimaan kansakuntaa yhtenäisemmäksi venäjänkielisen koulutuksen ja kulttuurin avulla.

Ei ole yllättävää, että myös nykyisen Venäjän kieli- ja koulutuspolitiikka on yhdistetty isänmaalliseen kasvatukseen. Virallisia kieliä ovat venäjän lisäksi federaatioon kuuluvien tasavaltojen viralliset kielet sekä kansankielet alueilla, joilla niiden puhujia asuu yhtenäisinä ryhminä. Venäjän asemaa maata yhdistävänä *lingua franca* korostaa ja edistää sen rooli korkeimman koulutuksen, liike-elämän ja myös kansainvälisen kanssakäymisen kielenä. Vähemmistökansojen lähentämistä venäjänkieliseen kulttuuriin ja samalla niiden oman kielen merkityksen heikentämistä edistää presidentti Putinin vuonna 2002 tekemä päätös, jonka mukaan kaikkien Venäjän virallisten kielten, myös tasavaltojen virallisten kielten, aakkoset perustuvat kyrilliseen kirjaimistoon. Siirtyminen latinalaisiin aakkosiin on mahdollista vain liittovaltion säätämällä lailla,

jonka hyväksyminen vaatii presidentin ja duuman päätöksen. Niin kuin 1930-luvulla, myös nyt kyrillisten kirjainten käyttämisen tarkoitus on edistää muunkielisten siirtymistä käyttämään venäjän kieltä *lingua francana*.

Venäjällä puhutaan yhä noin 160 kieltä, joista tosin noin sataa vain paikallisesti pienissä yhteisöissä. Suurta osaa niistä uhkaa kuihtuminen. Joukkoon lukeutuvat myös suomi ja karjalan kielet, joiden käyttöala on supistunut tietoisien politiikan, siitä seuraavan resurssien niukkuuden ja väestön vähenemisen myötä niin pieneksi, että niiden kohdalla on kyse lähes viimeisestä rajasta kuulun partaalla. Merkittävä ulkoinen tekijä on ollut koulutetun suomen- ja karjalankielisen väestön paluumuutto Suomeen 1990-luvulta lähtien.

Kielikysymysten poliittista käyttöä ei tarvitse kuitenkaan etsiä vain historiasta tai idästä. Baltian maissa kansalaisuuslait ja niihin kuuluva kielipolitiikka ovat olleet julkisen keskustelun aiheena niiden itsenäistymisestä lähtien. EU-jäsenyyshakemuksen myötä maat muuttivat lakejaan vastaamaan paremmin eurooppalaisia käytäntöjä, mutta tilanne on silti yhä vaikea. Baltian maissa päädyttiin 1800-luvun kansallisromanttien vaalimaan käsitykseen kansasta, jolla on ”yksi kieli, yksi mieli”. Osittain myös tämän seurauksena, muita syitä lainkaan vähättelemättä, Virossa ja Latviassa asuu yhä huomattava määrä venäjänkielistä väestöä, joka ei saa kansalaisuutta siksi, että he eivät halua tai pysty suorittamaan sen edellytyksenä olevaa kielikoetta.

Ei voi kuitenkaan väittää, että baltit olisivat yksin vaatimassa peruskielitaitoa kansalaisuutensa edellytyksenä. Kysymys on ennen kaikkea siitä, että venäjän kielelle ja sen puhujille ei haluttu antaa virallista asemaa. Myös Suomessa kansalaisuuden saamiseksi vaaditaan kielitaidon osoittamista joko suomeksi tai ruotsiksi. On hyvä muistaa, että kielen merkitystä identiteetille ja siihen kytkeytyvää tunnetta ei tarvitse etsiä

vain Baltian maista. Myös Suomessa on helppoa saada aikaan kiivaskin keskustelu kyseenalaistamalla ruotsin kielen virallinen asema.

Kieli luo myös sosiaalisia hierarkioita. Kielitaito laajentaa usein sekä uralla etenemisen että ammatin harjoittamisen mahdollisuuksia. Se voi tuoda myös välitöntä hyötyä osajalleen palkanlisänä ja mielekkäämpinä työtehtävinä. Suomessa ei voi tulla valituksi valtion virkamieheksi, ellei ole suorittanut ruotsin kielen virallista koetta. Myös venäjän kielen käyttöala on laajentunut Suomen ja Venäjän välisen kanssakäymisen lisääntymisen myötä.

Vaikka noin 50 000 Suomessa asuvan venäjänkielisen kielioikeuksia ei ole määritelty laissa ja kaikki sitä koskeneet ajatuksetkin on tyrmätty, välillä myös melko tunnepitoisesti, on venäjän kielen asema määritelty Suomen ja Venäjän 1992 solmimassa valtiosopimuksessa. Siinä molemmat maat sitoutuvat tukemaan toistensa kansojen ja kansallisuuksien ”omaperäisyyden säilyttämistä” omissa maissaan sekä ”suojelemaan toistensa kieliä, kulttuuria ja historian muistomerkkejä”.

On helppo nähdä, että näiden kysymysten toteuttamista määräävät sekä politiikka että tunne, jotka molemmat ovat alttiita muutoksille. Kieli kuuluu niin kiinteästi ihmisen identiteettiin, että todellisen valintatilanteen tullen se jättää harvoin ketään kylmäksi.

Helsingissä 27.5.2009

Markku Kangaspuuro